

УДК [581 526 (282, 247, 32)]

Ю.О. Карпенко

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка м. Чернігів

ЦЕНОРІЗНОМАНІТТЯ ВОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ПІВДЕШНОГО СХОДУ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ

Водні та прибережно-водні ценози досить поширені у регіоні південного сходу Лівобережного Полісся, у зв'язку з значною обводненістю регіону. Вони приурочені до русел р. Десни та р. Сейму, їх приток, заток, заплавних озер та стариць. У складі водної рослинності регіону за доміантною системою ми виділяємо 38 асоціацій із 19 формацій, які відносяться до двох класів формацій — справжньої водної та прибережно-водної рослинності.

Справжня водна рослинність водоїм розвивається в умовах незначних глибин (50—250 см) та повільної течії. Особливо сприятливі умови для ценозів створюються на мілководдях заплавних озер р. Десни, зокрема на озерах Піцане, Коропська стариця, Шабалинівські. В залежності від еколого-морфологічних особливостей доміант, до їх складу входять формації, що належать до 3 груп формацій, зокрема прикріпленої водної рослинності з плаваючими на поверхні листками, вільно-плаваючої рослинності та зануреної у воду рослинності.

Ценози справжньої водної рослинності займають значні площі та смуги заплави р. Десни, її стариць та рукавів. В заплаві р. Сейму зустрічаються локальними заростями. Здебільшого вони лвоярусні, співдомінантами є види з різних груп формацій. В такого типу ценозах виділяють триярусну будову. Проективне покриття в середньому складає 50—70 %, в заростях досягає — 100 %. Видовий склад бідний — 5—7 видів. Основне флористичне ядро справжньої водної рослинності складають *Salvinia natans* L., *Lemna trisulca* L., *L. minor* L., *Spirodela polyrrhiza* (L.) Schld., *Hydrocharis morsus-ranae*, *Utricularia vulgaris* L., *Hottonia palustris*. Часто відмічені в даних ценозах колонії зелених та синьо-зелених водоростей.

Серед ценозів, в яких домінують види з плаваючими на поверхні води листками найчастіше, як і в цілому по Україні (Дубина 1982) зустрічаються угруповання формації *Nupharea luteae*. Вони тягнуться широкими смугами вздовж берегів і займають мілководдя глибиною до 150 см. Ценози формації мають значне проективне покриття (70—90 %), в основному за рахунок участі *Nuphar lutea*. Співдомінантами виступають *Ceratophyllum demersum*, *Utricularia vulgaris*, *Stratiotes aloides*, *Salvinia natans* L., *Nymphaea candida*. В цих угрупованнях часто поширені такі гідратофіти як *Potamogeton lucens*, *P. crispus*, *Najas marina*, *Elodea canadensis* Michx.

Серед групи формацій прикріпленої водної рослинності з плаваючими на поверхні води листками слід відмітити ценози формації *Nymphaea candidae* та *N. albae*. Вони зустрічаються неширокими смугами вздовж берегових ліній заплавних озер, старорусел та проток Десни і Сейму. Ценози формації мають значне покриття (70—90 %), в основному за рахунок значної участі доміант. Співдомінантами виступають *Nuphar lutea*, *Utricularia vulgaris*, *Stratiotes aloides*, *Salvinia natans*. Також слід виділити фрагменти ценозів формації *Trapa natans*, які мають незначне, локальне поширення в заплавах озер р. Десни, вище Коропа. Ценози ас. *Trapa natans* — *Ceratophyllum demersum*, формує *Trapa natans*, релікт третинного періоду, вид, занесений до Червоної книги України.

Серед групи формацій вільноплаваючої водної рослинності поширені ценози *Lemna minoris*, *Hydrocharieta morsus-ranae* та *Salvineta natantis*. Вони приурочені до водоїм із повільною (канали меліорації) або майже відсутньою течією (стариці) і характеризуються проективним покриттям до 90%. Ценози звичайно мають двоярусну будову. Поряд з доміантами досить поширеними є *Salvinia natans*, *Lemna trisulca*. Підводний ярус формують такі види як *Utricularia vulgaris*, *Ceratophyllum demersum*. Досить часто трапляються на мілководдях заплавних озер, заток та меліоративних каналів регіону досліджень ценози *Salvineta natantis*. В групі формацій зануреної рослинності досить поширеними є ценози формації *Ceratophylletz demersi*. Вони поширені майже у всіх типах водоїм регіону. Для ценозів справжньої водної рослинності нижньої частини межиріччя Десна-Сейм, як і в цілому для України, характерне переважання монодомінантних угруповань, їх флористична бідність, подібний видовий склад та структура ценозів.

Ценози класу формацій прибережно-водної рослинності характерні для берегів всіх водоїм. Вони розміщуються смугами 5-20 м і поширені на глибині до 150 см. Домінантами ценозів виступають *Phragmites australis*, види роду *Typha*, *Acorus calamus*, *Scirpus lacustris*, утворюючи відповідні формації. Ценози мають значне проективне покриття (70—100 %), високий травостій (до 200см), частіше двоярусну будову та значне видове різноманіття гелофітів. Основне флористичне ядро складають доміантні відповідних ценозів, а також — *Stium latifolium* L., *Rumex hydrolapaeum*, *Alisma plantago-aquatica*, *Iris pseudacorus*.

У групі прибережно-водної рослинності досить поширеними є болотні осокові формації з відповідними домінантами (*Carex acuta*, *C. omskiana*). Найбільшого розвитку досягають ценози монодомінантних асоціацій по берегам заливних озер та зниженнях мезорельєфу, де утворюють ценози болотного типу. Співдомінантами виступають *Carex riparia*, *C. vesicaria*, *Glyceria maxima*, як асектатори відмічені такі види як *Galium palustre*, *Lysimachia vulgaris*, *Lycopus europaeus* L.; на воді зустрічаються види рогу *Lemna*, *Myriophyllum spicatum* L.

З рогузових формацій найбільш поширеною є *Typheta latifoliae*, яка займає глибини до 100 см. Ценози мають здебільшого триярусну будову з проєктивним покриттям до 90 %, де участь домінанти — 50—70 %. Співдомінантами виступають *Carex acuta*, *Glyceria maxima*, *Typha angustifolia*, які утворюють відповідні асоціації. Найбільш поширеною в регіоні є монодомінантна асоціація

Формація *Typheta angustifoliae* часто зустрічається в регіоні, але не займає значних площ. Її ценози існують в умовах потужних мулистих ґрунтів на глибині 50-100 см. Як співдомінанти виступають *Carex riparia*, *C. omskiana*, *C. acutiformis*, *Glyceria maxima*, які утворюють відповідні асоціації.

Формація *Phragmiteta australis* поширена фрагментарно, займаючи незначні площі, в основному в заплаві Десни та центральних ділянках регіону досліджень. Угрупування мають дво- або триярусну будову травостою з проєктивним покриттям 60—90 %, з яких 30—50 % — участь домінанти. Співдомінантами часто виступають *Carex acutiformis*, *C. rostrata*, *C. omskiana*, утворюючи відповідні асоціації.

Серед рідкісних угруповань водної рослинності нижньої частини межиріччя Десна-Сейм до "Зеленої книги..." занесені ценози формацій *Salviniaeta natantis*, *Trapaeta natantis*, *Nymphaeeta albae*, *N. candidae*, *Nymphaeeta lutea*, *Sparganeta miniui*, *Ceratophylleeta submersi*. Також слід відмітити регіонально рідкісні ценози водної рослинності, зокрема угруповання з участю *Hottonia palustris*, які фрагментарно поширені в заплаві р. Сейм та частково на місцях старих торфорозробок біля х. Лубенедь Коропського району.

Аналіз водної рослинності південного сходу Лівобережного Полісся свідчить про значне її розмаїття, певні співвідношення целозів справжньої водної рослинності та угруповань прибережно-водної рослинності.

УДК [592.627,8.064.3] (285,33) (477)

Т.Н. Короткевич

Інститут гідробіології НАН України, г. Київ

ДИНАМИКА РАЗНООБРАЗИЯ ФИТОФИЛЬНЫХ БЕСПОЗВОНОЧНЫХ ВЕРХНЕЙ ЧАСТИ КАНЕВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА

При исследовании разнообразия и функционального состояния макрозоофитоса Киевского участка Каневского водохранилища было выявлено около 100 видовых и внутривидовых таксонов. Данный перечень далеко не полный, так как некоторые виды слабо улавливаются — жуки, клопы, стрекозы, и все же группы определялись с одинаковой таксономической точностью. Наиболее полно изучены моллюски, хирономиды, ручейники. На изучаемом полигоне отсутствует высшая водная растительность, характерная для Каневского водохранилища.

Флористический состав растительных сообществ достаточно широко представлен погруженной растительностью и растительностью с плавающими листьями: элодея канадская, роголистник темно-зеленый, уруть котосистая, рдест пронзенно-лиственный и робенцатый, кувшинка белая.

Станции полигона представлены устьевыми участками притоков Днепра, участками собственно водохранилища, пойменными водоемами и заливом. Разнообразие условий обитания обуславливает большое разнообразие организмов, принадлежащих к разным таксономическим группам. Среди различных групп по числу видов доминировали насекомые — 46 видов, моллюски — 23 вида, пиявки — 10 видов, 8 видов высших ракообразных.

Анализ встречаемости показал, что вышеперечисленным организмам присуща наибольшая величина этого показателя — до 50%. Значительна встречаемость представителей понтотанского комплекса — от 50 до 80% — гаммарид, короффид, мизид, а также дрейссены (кроме пойменных водоемов). Как правильно дрейссена предпочитает растения с твердым и жестким стеблем, преимущественно тростник (табл.).